

Kam zamíří evropská etnologie?¹ Skalníková Olga

Dne 24. srpna 1971 se sešli v Paříži členové SIEFu (Société Internationale d'ethnologie et de folklore) ke svému prvnímu kongresu, který ve svém názvu "I. mezinárodní kongres evropské etnologie" (Premier Congrès international d'ethnologie européenne) zdůraznil, že SIEF se definitivně, po řadě diskusí, rozhodl být organizací etnologů, zabývajících se Evropou, podobně jako existují mezinárodní organizace afrikanistů a amerikanistů.

Historie SIEFu je v odborných kruzích známa: z podnětu Mezinárodní společnosti pro lidovou prózu ISFNR, sdružující nejvýznamnější folkloristy a čile pracující nejen na kongresech, ale i v pracovních komisích, mělo dojít k znovuoživení činnosti CIAPu (Comité international d'arts populaires), založeného v r. 1928 v Praze. Od doby rozkvětu CIAPu však v evropské etnologii vystudovaly a tvůrčím způsobem do vědy zasáhly nové generace, které mají nové názory na obsah i rozsah své disciplíny. Proto došlo nikoliv k oživení staré společnosti, ale k založení nové, která se po prvé sešla opět v Praze, v r. 1956.¹ Pětileté období, které uplynulo od založení SIEFu k jeho prvnímu kongresu, bylo obdobím hledání profilu spo[le]čnosti, obdobím formování kádrů kolem pracovních komisí, obdobím jednání o organizační zapojení a podporu celosvětových organizací jako je UISAE, CIPSH, UNESCO. A bylo i obdobím neveřejného soupeření s jinou skupinou, která sice neorganizovala širokou členskou základnu, ale pracovní, v publikačním orgánu *Ethnologia Europea* dávala místo vybraným evropským etnologům k zveřejnění jejich pracovních výsledků.

SIEF se tedy konečně sešel a za vydatné organizační pomoci francouzského národopisného musea (Musée National des arts et traditions populaires), v jehož nové budově u Buloňského lesa se kongres konal a ve spolupráci s evropským oddělením Musea člověka (Musée de l'Homme) mohlo pracovat třistačlenné shromáždění, vyslechnout a diskutovat na třech plenárních zasedáních o hlavních referátech a v devíti sekcích se podrobně zabývat jednotlivými problémy evropské etnologie.

Zasedání bylo zahájeno úvodním referátem prof. M. Popa z Bukurešti o hlavních problémech evropské etnologie (Problèmes généraux de l'ethnologie européenne), v druhém hlavním referátu hovořil prof. J. Greismas z pařížské Sorbonny na téma "Jazyky jako komunikační sy[st]émy - (jazyk mluvený, jazyk gest, jazyk hudební)" a konečně ředitel MATP J. Cuisinière o museografických informacích a o využití nejpokrokovějších metod při studiu etnografických jevů.

V devíti komisích pak odezněly referáty a diskuse specialistů o 1) bibliografii, 2) zemědělském náradí a technikách, 3) o lidové poesii, 4) výročních zvycích a současných slavnostech, 5) lidové architektuře a muzeích v přírodě, 6) rodinné organizaci, 7) etnografickém filmu, 8) interetnických vztazích v současné evropské kultuře, 9) lidové kultuře a jejím museografickém vyjádření.

Úvodní referát prof. Popa byl nazván "Hlavní problémy evropské etnologie". Autor vyšel ze srovnávací terminologie a zdůraznil, že to, že mezi různými termíny pro náš obor zvolil etnologii, znamená pouze přijetí určité konvence, nikoliv směrnici. Předmět vědy v evropském výkladu charakterizoval jako studium té části kultury, kterou nacházíme v lidovém prostředí. Toto vymezení má podle Popa úskalí v tom, že je aplikováno jak na kulturu předindustriální, tak industriální společnosti. A konečně nesnáze dosavadní definice je i v tom, že se snaží definovat předmět bádání z jeho vedlejších znaků. Proto se Pop chtěl pokusit

o zpřesnění vymezení předmětu etnografie tím, že by vymezil znaky lidové kultury a jejich systém pomocí a aplikací postupů, které se užívají v semiotice jazyků. Navrhuje proto, aby předmět studia byl vymezen jako "negramatikalizovaná" kultura, tj. ta část evropské kultury, jejíž nositelé si nejsou vědomi, že kultura, kterou praktikují, je určitým systémem, má vypracovanou "gramatiku". Název "negramatikalizovaná" je navrhován namísto orální nebo "non lettré" (neznalý písma), z toho důvodu, že při úrovni evropské kultury by bylo nelogické zavádět rozdíl "lettré" - "non lettré" (znalý - neznalý písma). Pop se ztotožňuje s J. M. Lotmanem, sovětským semiologem, který při pokusu vypracovat typologii kultury užil analogií s jazykem a dospěl k determinaci dvou systémů vnitřní organizace kultury.² První systém se organizuje jako souhrn zvyků, druhý jako kodex pravidel. v prvním systému je

¹ Národopisné aktuality, č. 9/1972, s. 152-154.

file
reálné to, co existuje, v druhém to, co je předepsáno. Lotman navrhuje pro první formu kultury název kultura textů, pro druhou kultura gramatiky.³⁾

Evropská etnologie je tedy podle Popa disciplína, která se zabývá studiem té části kultury našeho kontinentu, která se vyjadřuje texty. Tyto texty se realizují různými jazyky, které se neučí jako systém pravidel, ale jsou přímo přenášeny z generace na generaci. Každé sdělení zprostředkované tímto způsobem, či spíše každá kategorie sdělování je znakem v obecném systému znaků, 'konstituovaných' touto částí evropské kultury, která je předmětem etnografických bádání. Cílem evropské etnologie by mělo být odhalení významu těchto znaků. Měla by se snažit vypracovat gramatiku jazyků, jejichž prostřednictvím se lidová kultura realizuje, měla by se pokusit vyložit to, co přirozeně žije, aniž se ohlíží na to, je-li etnologie vyloženo nebo ne.

V další části svého referátu prof. Pop apeloval na to, aby v zájmu společného cíle byly v evropské etnologii shromážděny bibliografie z evropských zemí, eventuálně tam, kde nejsou zpracované, aby se k jejich zpracování přistoupilo. Jen systematická znalost textů a dokumentovaných údajů dá možnost správného zaměření terénních výzkumů. Jako příklad postupu uváděl revizi, kterou provedl v archivech dokumentace bukovské ústavu etnografie a folklóru, která vedla k odhalení, které oblasti a které jevy jsou nedostatečně zaznamenány. I když v evropském kontextu se podobná akce zdá nereálná, může být v jednotlivých zemích provedena. Má-li mít však žádaný výsledek, měla by být provedena podle jednotného plánu, zajišťujícího jednotu výsledku.

Dále Pop hovořil o naléhavosti studia jak minulosti, tak i současnosti, aby etnologie nezaznamenávala jevy teprve tehdy, až zmizí, ale v době kdy ještě žijí. Se šíří problematiky je spojena otázka výzkumů pomocí vzorků, vybraných podle jednotných teoretických hledisek. Tato hlediska by měla vycházet ze studia funkcí jednotlivých jevů, jejich struktur a systémů, nikoliv z jejich formy a vývoje.

Výzkum pomocí vzorku však nevylučuje experimentování. Experiment pomáhá upřesnit určité vnitřní mechanismy, lépe poznat důvody, které vedly k tomu, že lidová kultura je v jistých projevech taková a ne jiná.

V závěru pak prof. Pop hovořil o perspektivách etnologie v systému věd. Domnívá se, že etnologie jako samostatná disciplína s vlastními metodami, i když má mnohé společné problémy s jinými společenskými vědami, užívá vlastního systému argumentace. Etnologie by se měla podle názoru prof. Popa sbližovat nejen se sociologií a sociální psychologií, ale měla by ve své metodice využívat i matematickou logiku, teorii komunikací a jako nejbližší disciplínu lingvistiku. Není to pro evropskou etnologii postulát nový, protože v mnoha oborech se tak již děje. Jde pouze o to, aby se tento přístup generalizoval na všechna odvětví etnologie. Pod tímto zorným úhlem byl dosud neplodnější kontakt evropské etnologie se strukturálním bádáním v antropologii. Tyto kontakty jsou natolik přínosné, že by snad bylo nejlépe, aby se etnologie stala větví sociální antropologie se speciální aplikací na

153

problémy evropské kultury. Integrace evropské etnologie s moderní sociální antropologií by pak mohla být předstupněm poznání reality kultury jako systému znaků, etnologie by došla k semiotice.

Snažila jsem se z obsáhlého referátu prof. Popa podat nejzávažnější myšlenky, které také byly předmětem diskuse. Bohužel v časově omezené diskusi se nejvíce připomínek vázalo na terminologický podnět "negramatikalizované" kultury a nezbyl čas na objasnění toho, jak se Popovo pojetí evropské etnologie vyrovná s historickým momentem, který nelze v evropské etnologii pomíjet jak z hlediska faktu, tak metodologie. Diskuse se přenesla do kuloárů, protože ani další plenární zasedání nedávala příležitost otázku o historickém přístupu k etnologickému studiu položit.

Vystoupení prof. Popa svým způsobem obrazlovalo situaci v části současné evropské etnologické obce. Jsou u nás známa vystoupení západoněmeckých badatelů Bausingera⁴⁾ Kramera⁵⁾ aj., kteří již delší dobu signalizují snahu o zexaktnění etnologie, a to i za cenu toho, že přestane být samostatnou disciplínou. Obrat některých evropských etnologů, speciálně folkloristů, ke strukturalismu jako jediné metodě, která může povýšit etnologii do systému základních věd o člověku a zbavit ji tak určité inferiority, popírá zdravé názory zakladatelů strukturalismu, zvl. P. Bogatyreva, že totiž strukturální metoda je pouze jednou z metod, která může doplnit, rozšířit a prohloubit ostatní metody⁶⁾ a nikoliv metodu jedinou.

Přednosti a zápory jednotlivých metod a metodologických přístupů se mohly projevit v referátech a diskusích kongresových sekcí, kde však z časových důvodů, protože sekce zasedaly paralelně, nebylo možné vyslechnout všechny zajímavé příspěvky. Nerovnoměrná byla i reprezentace jednotlivých zemí,

kde početností samozřejmě dominovala Francie; tak např. sovětská a rumunská delegace měla 13 a 21 členů, polská 7, Československo však bylo zastoupeno pouze jedním referátem, Maďarsko dvěma. Bez zajímavosti není ani zjištění, že nejen v projevu prof. Popa, ale i v dalších referátech se rumunská etnologie prezentovala nejvíce referáty aplikujícími metody sociální a kulturní antropologie. v Bukurešti v rámci akademie bylo v r. 1964 založeno středisko antropologického výzkumu, kde kolektiv badatelů studuje mimo jiné problém: Společnost - kultura - osobnost, v souvislosti s industrializací a kolektivizací v Rumunsku. Pro praktický experiment využití metod sociální a kulturní antropologie byla zřízena v obci Berivoești stálá laboratoř, která studuje několik skupin obyvatel oblastí Arges, již po několik let. Zkušenosti získané v této obci [1] a v kraji Arges budou aplikovány i v jiných krajích.

I když nechceme z vystoupení rumunských etnografů na kongresu SIEFu dělat nějaké závěry, sám fakt, že prof. Pop byl zvolen novým předsedou SIEFu, a že bukurešťský etnografický a folkloristický ústav je dnes jedním z největších a materiálově nejbohatších v Evropě, s rozsáhlými mezinárodními styky a s možností stáží pro zahraniční badatele v oblastech s živou lidovou "negramatikalizovanou" kulturou, by mohl hrát významnou roli při hledání budoucího profilu evropské etnologie. *Olga Skalníková*

Poznámky:

1. Podrobná zpráva byla otištěna v Českém lidu 54/1967, str. 65-67.
2. L. M. Lotman, Stati po tipologii kultury, Tartu 1970.
3. Podle principů semiologie textem je nejen jev ústního podání, představený skutečným textem, ale i zvyk v celé své totalitě, zaměstnání, etnický proces, stejně jako oděv nebo nářadí, zkoumané nejen pro svůj materiál, ale i pro svou funkci,
4. H. Bausinger, Kritik der Tradition, Zeitschrift für Volkskunde 65/1969, str. 232-250.
5. Vom Nutzen und Nachteil der Volkskunde. Zeitschrift für Volkskunde 66/1970, str. 1-29; Abschied von Volksleben, Tübingen 1970.
6. P. Bogatyrev. Funkčně strukturální metoda a jiné metody etnografie a folkloristiky. V: Souvislosti tvorby. Praha 1971, str. 85-93.

